

Modele privind studiul impactului investițiilor directe străine și naționale asupra pieței muncii și evoluțiilor macroeconomice din România¹

-Sinteză documentară-

Liana Pecican²

Rezumat

Investițiile străine directe au efecte importante asupra economiilor țărilor gazdă printre care cele mai importante sunt legate de creșterea productivității muncii prin transfer de know-how, tehnologie, abilități de management și marketing favorizând progresul tehnologic și creșterea economică pe termen lung în țările în curs de dezvoltare. Lucrarea face o trecere în revistă a unor tipuri de modele privind impactul ISD (multe dintre ele făcând comparație cu amploarea efectelor produse de investițiile naționale) în funcție de efectele negative asupra firmelor locale (generate de competiție) și de efectele pozitive asupra creșterii economice și de combatere a sărăciei și asupra pieței muncii (creșterea inegalităților salariale, ocupării forței de muncă, creșterii calificării personalului pe ansamblul industriei și creșterii productivității forței de muncă în firmele locale). De asemenea, în lucrare sunt prezentate rezultatele empirice ale unor cercetători privind impactul ISD asupra creșterii productivității muncii și calificării personalului în industriile din România și unele țări ale Europei Centrale și de Est.

Introducere

Literatura ce cuprinde analiza impactului investițiilor străine directe (ISD) asupra țărilor gazdă clasifică efectele datorate ISD astfel: directe/indirecte și orizontale/verticale. De asemenea, ISD pot produce atât efecte pozitive cât și negative asupra economiei și în special asupra firmelor interne.

Efectele directe constau în: ocuparea forței de muncă, creșterea volumului tranzacțiilor comerciale, formarea capitalului (de exemplu, multe țări în curs de dezvoltare au atras investitori străini în sectorul manufacturier cu scopul de a câștiga un anumit capital vital necesar relansării, dezvoltării acestei industrii). Deși pentru unele țări acestea sunt cele mai importante efecte ale ISD (în special țările sărace, cu rate mari ale șomajului), există și anumite *efecte indirecte* precum: transferul de tehnologie și abilități manageriale către firmele locale. Acestea se mai numesc și efecte demonstrative (Jutta Gunther, 2002). Capitalul străin are avantajul că posedă tehnologie superioară, abilități de marketing și management dezvoltate iar acestea, dacă sunt transferate către filiale (deci sunt aduse pe piața țării gazdă), firmele de pe

¹ Prezentată în cadrul programului: “Modelarea și evaluarea impactului investițiilor directe naționale și internaționale asupra pieței muncii și evoluțiilor macroeconomice din România”, contract MEC 91-052/ 10 sept 2007, faza decembrie 2007: Etapa I: Documentare științifică, crearea bazei informaționale, rafinare și analiza exploratorie a datelor.

² Institutul de Prognoză Economică, Academia Română, București

piața internă observă acțiunile, abilitățile și tehnologiile superioare ale firmelor străine și fac eforturi pentru a le imita sau achiziționa cu scopul de a-și menține competitivitatea. De asemenea, se mai pot întâlni și cazuri în care angajații din filialele multinaționalelor instruiți de către acestea își deschid propriile companii sau se mută la firmele interne. Astfel se consideră că firmele multinaționale produc efecte pozitive asupra celor interne prin intermediul concurenței, acestea din urmă fiind forțate să-și mărească eficiența și deci productivitatea, adoptă noile tehnologii mai devreme decât în cazul neintrării pe piață a investitorilor străini (Kokko, 1994). Acest transfer de tehnologii, abilități manageriale și de marketing superioare către firmele locale este privită ca o externalitate importantă legată de productivitate iar cercetătorii demonstrează faptul că aceste efecte indirecte sunt cele mai importante motive de atragere a investitorilor străini în ziua de azi datorită dorinței statelor în curs de dezvoltare de a implementa progresul tehnologic la nivelul economiei sau al anumitor industrii. Bolmstrom și Kokko (1998) demonstrează că aceste externalități pozitive legate de productivitate pot conduce în timp la îmbunătățirea avantajului comparativ al economiei.

Literatura de specialitate face referire și la anumite efecte negative legate de productivitate, atunci când prezența firmelor străine pe piață cauzează reducerea productivității firmelor interne. Aceasta se întâmplă mai ales atunci când firmele străine produc pentru piața locală. Afectând echilibrul pieței din țara gazdă, intrarea companiilor străine pe piață poate forța firmele interne să producă mai puțin ceea ce ar conduce la creșterea costurilor medii și deci la reducerea productivității (scăderea eficienței economiilor de scală) (efectul de „furt de piață”). Revenirea la poziția inițială pe piață sau creșterea cotei de piață depinde în mare măsură de incorporarea progresului tehnologic care favorizează creșterea productivității. Acesta se mai numește și efectul de „furt de piață”. Astfel competiția făcută de firmele străine poate avea atât efecte favorabile cât și defavorabile asupra productivității firmelor interne iar aceasta depinde condițiile economice din țara gazdă și de caracteristicile ISD (Le Thanh Thuy, 2005; Ruane și Uour).

O altă clasificare împarte efectele produse de ISD către alte firme în efecte orizontale și efecte verticale (Damijan, 2005).

Efecte orizontale (intra – industrie) (*horizontal spillovers*)

- **pozitive:** difuzie de tehnologie în interiorul sectorului industrial prin:
 - realocarea locurilor de muncă;
 - proces de imitare;
 - intrarea firmelor internaționale specializate în servicii conexe (de exemplu, firme de contabilitate, audit etc.)
- **negative:** competiție sau efectul de „furt de piață” (*market/bussiness stealing effect*).

Efecte verticale (între industrii) (*vertical spillovers*), (organizarea lanțurilor verticale de ofertă):

- **lanțuri în amonte:** firmele locale sunt ofertanți de input-uri pentru cele străine (efect pozitiv datorită creșterii cererii de input-uri pentru firmele locale și putând conduce la o reducere a costurilor medii)
- **lanțuri în aval:** firmele străine sunt ofertanți de input-uri pentru firmele locale (este de asemenea un efect pozitiv – companiile

străine pot determina progresul tehnologic al ofertanților lor interni prin asistență tehnică și suport).

În literatura de specialitate impactul ISD este analizat din mai multe perspective. O parte a studiilor sunt consacrate cercetării impactului ISD asupra creșterii economice, dezvoltării economice și sociale, combaterii sărăciei. Există studii realizate pentru economiile unor state precum: Vietnam, Nigeria, Indonezia, Taiwan, regiunea Africii sub-sahariene, Bolivia, Argentina, Mexic etc. O mare parte a cercetărilor dezbat impactul ISD asupra pieței muncii și în special asupra:

- *ocupării forței de muncă* (cercetătorii studiază efectul de alocare – realocare a forței de muncă ca urmare a fluxului de investiții dinspre țările dezvoltate către cele în curs de dezvoltare sau slab dezvoltate – impactul ISD asupra ocupării în țara gazdă și în țara mamă);
- cea mai mare parte a cercetărilor impactului ISD se ocupă cu *externalitățile legate de productivitatea forței de muncă* (sunt studiate atât efectele pozitive (*positive productivity spillovers*) asupra firmelor locale cât și cele negative generate de competiție; de asemenea o parte a studiilor pun accentul pe studierea transferului de tehnologie ca factor al creșterii productivității (*technological spillovers*) iar altele pe transferul de cunoștințe (*knowledge*), de abilități de management și marketing (*marketing and management skills*);
- asupra *inegalității salarilor și negocierilor salariale cu sindicatele*.

O altă parte a cercetărilor se ocupă cu studierea impactului ISD asupra concurenței făcute de firmele străine celor interne, tranzacțiilor comerciale, exportului, serviciilor, mediului înconjurător, efectelor inter-industriale și intra-industriale sau cu analize la nivelul firmelor (în special companiilor multinaționale) din diverse sectoare industriale și impactul lor asupra dezvoltării acestor sectoare.

Impactul ISD asupra creșterii economice și combaterii sărăciei

ISD contribuie în mod direct la creșterea economică prin crearea locurilor de muncă atât în sectorul industrial în care are loc investiția dar și în alte sectoare legate prin lanțul de producție de sectorul în care se face investiția. Astfel prin creșterea ocupării se reduce ponderea populației aflate sub pragul de sărăcie și alături de celelalte efecte benefice pe care le au ISD – progresul tehnologic, creșterea eficienței utilizării capitalului, creșterea productivității muncii, standardul de viață se îmbunătățește datorită creșterii PIB pe locuitor.

Nu este însă întotdeauna valabil ca ISD să aibă efecte pozitive, există și state unde ISD au un impact negativ asupra economiei. Benede – Nabende (1998) investighează situația a cinci țări din Asia de Sud – Est și găsește corelații pozitive între ISD și creșterea economică pentru Indonezia, Malaezia și Filipine și negative pentru Singapore și Tailanda. Tran Trong Hung realizează o analiză de panel pentru provinciile și orașele din Vietnam privind impactul ISD asupra reducerii sărăciei. Panelul de date cuprinde o perioadă de 10 ani (1992 – 2002) și 12 provincii și orașe din nordul și sudul țării. Pentru a evalua impactul ISD asupra creșterii economice și reducerii sărăciei autorul folosește un model econometric în două stadii. Astfel întâi

estimează o ecuație a creșterii economice (funcție de producție de tip Cobb – Douglas) în care variabilele exogene sunt: ISD, INB, Pop iar cea endogenă: PIB.

Modelul nu folosește variabile referitoare la educație, capital uman, din lipsă de date, INB reprezintă investițiile naționale brute, Pop – populația ține locul datelor inexistente referitoare la forța de muncă din fiecare provincie, iar variabilele dummy reprezintă orașele și perioada 1998 – 2002 (ținând cont de criza din 1998 ce a afectat Asia). A doua ecuație are ca variabile exogene logaritmi naturali din PIB per capita, ponderea ISD în PIB, ocuparea și cheltuielile guvernamentale iar variabila endogenă este incidența (rata) sărăciei asupra oamenilor aflați sub pragul de sărăcie din fiecare provincie în anul t . Acest din urmă model folosește la testarea efectelor pe care le are creșterea economică asupra reducerii sărăciei iar ponderea ISD în PIB este folosită pentru a capta efectul direct al ISD asupra reducerii sărăciei. Datele referitoare la investiții, cheltuieli și PIB sunt deflaționate, de asemenea, autorul testează cauzalitatea dintre ISD și creștere și arată că sensul cauzalității dinspre creștere către ISD este nesemnificativ. Rezultatele sunt cele așteptate, ISD conduc la reducerea sărăciei (semnele din ecuațiile estimate sunt pozitive), rezultatele sunt semnificative statistic (mai puțin variabilele dummy). De asemenea, semnul pozitiv din ecuația de regresie arată faptul că o provincie cu influxuri mai mari de ISD tinde să crească mai rapid. Rezultatele (semnificative din punct de vedere statistic) din a doua ecuație verifică ipotezele inițiale conform cărora: creșterea economică reduce numărul populației sărace, ocuparea forței de muncă și cheltuielile guvernamentale reduc incidența sărăciei. ISD au un impact mai mare decât creșterea economică asupra reducerii sărăciei (datorită faptului că ISD se concentrează în zonele economice mai dezvoltate). A doua variabilă dummy, pozitivă și semnificativă statistic arată faptul că, menținând celelalte variabile constante, procentul populației aflate sub pragul sărăciei a crescut cu 4,48% după criza din Asia.

O altă analiză de panel este realizată de către K Zhang pentru provinciile din China în perioada 1992 – 2004 găsind efecte pozitive de creștere a veniturilor ca urmare a ISD, mai ales în zonele de coastă. Forma finală (prin explicitarea productivității totale a factorilor și după liniarizare și diferențiere) a modelului (funcție de producție de tip Cobb – Douglas) are ca variabile exogene: rata de creștere a forței de muncă (însoțită de coeficientul ce reprezintă elasticitatea producției în funcție de forța de muncă), ponderea investițiilor naționale în PIB, ponderea ISD în PIB (coeficienții acestora reprezintă produsul marginal al IN respectiv ISD), de asemenea, coeficientul ponderii ISD în PIB captează și externalitățile ISD asociate cu transferul de tehnologie. O altă variabilă exogenă este modificarea ratei stocului de ISD în PIB (coeficientul acesteia reflectă productivitatea superioară a companiilor străine). De asemenea, mai sunt incluse în model o variabilă ce semnifică nivelul inițial de dezvoltare (PIB per capita) și capitalul uman (H). Legat de capitalul uman se mai introduce o variabilă (ponderarea capitalului uman cu stocul de ISD în PIB) bazată pe postulatul conform căruia implementarea tehnologiei avansate din ISD depinde de un anumit nivel al capitalului uman din țara gazdă. Variabila endogenă este rata de creștere a PIB (Feder, 1982; Levin și Raut, 1997; Barro și Sala-i-Martin, 1995; Borensztein, 1998).

Pentru a controla schimbările structurale în timp sunt realizate estimări cross-section separate pe trei subperioade, de asemenea pentru a evita potențialele probleme cauzate de nestaționaritate, cointegrare și autocorelare autorii folosesc valori medii ale tuturor

variabilelor pe trei subperioade și nu serii de 15 ani (Macnair, et. al., 1995). Autorul estimează ecuația din forma finală în două variante: cu variabile legate de ISD și fără aceste variabile, cu scopul de a face comparații între cele două situații. Putere de explicare mai mare a ratei de creștere a PIB o deține modelul cu variabilele legate de ISD. De asemenea, variabila ce indică superioritatea tehnologică a firmelor străine are coeficienți pozitivi semnificativi în toate estimațiile. Variabilele dummy regionale din estimațiile cross-section și de panel sugerează faptul că resursele naturale și politicile favorabile atragerii ISD din regiunea costală sunt benefice creșterii economice din această zonă. Nu în ultimul rând, coeficienții modificării ponderii stocului de ISD în PIB sunt numeric mai mari decât în cazul investițiilor naționale, ceea ce verifică teoria conform căreia produsul marginal al ISD trebuie să fie mai mare decât în cazul capitalului intern, deoarece o multinațională trebuie să posede anumite avantaje precum tehnologia superioară pentru a depăși costurile mai mari și dezavantajele inerente asociate cu producția străinilor (Caves, 1996; Zhang și Markusen, 1999).

În ceea ce privește țările în curs de dezvoltare ale Europei de Est, o analiză de panel este realizată pentru 8 economii în tranziție (printre care și România) din această regiune în perioada 1992-1996, de către Dawn Holland și Nigel Pain. Aceștia realizează atât un model privind determinanții ISD în aceste țări cât și unul privind impactul ISD. Autorii se așteaptă ca nivelul ISD să crească în aceste țări la nivelul celor din Marea Britanie sau Germania, dar nu vor depăși însă nivelul celor din Irlanda. Efectul asupra creșterii economice este studiat cu ajutorul unei funcții de producție CES. Autorul argumentează că acest tip de funcție este mult mai potrivită statelor în tranziție din Europa de Est decât o funcție de tip Cobb-Douglas. În primă fază, progresul tehnic este presupus să crească odată cu creșterea forței de muncă iar parametrii sunt estimați printr-o ecuație a cererii de factor de producție bazată pe prezumția că produsul marginal al muncii trebuie să fie egal cu prețul său real. Liniarizând cu ajutorul logaritmului, se obține o ecuație a cererii pe termen lung de forță de muncă în care progresul tehnic (cu scopul de a investiga dacă ISD au efecte asupra creșterii economice) este dependent de stocul agregat real al activelor în proprietatea investitorilor străini din economia internă și de un element exogen aproximat ca având un trend determinist în timp (Barrell și Pain, 1997). Regresiile sunt realizate și pentru varianta în care progresul tehnologic este exogen și urmează un trend determinist liniar în raport cu timpul. De asemenea autorii aduc modificări modelului cu scopul de a capta elementele ciclice și ajustarea costurilor ce derivă din apariția excedentelor de forță de muncă.

În varianta în care progresul tehnologic este exogen, creșterea așteptată a acestuia este de 3,82 procente pe an. În varianta în care acesta este endogen în raport cu stocul de ISD, deși rezultatele rămân semnificative statistic, procentul se reduce la jumătate, ceea ce indică faptul că o mare parte a trendului ascendent al progresului tehnologic se datorează a creșterii stocului de ISD. Mai poate indica și faptul că rata obișnuită a progresului tehnologic exogen poate supraestima avansul tehnologic anual în acele economii care atrag un nivel relativ scăzut de investiții străine sau subestima avansul tehnologic anual în acele economii care atrag un nivel relativ ridicat de ISD.

Autorii constată faptul că introducerea termenului asociat cu ISD în ecuație îmbunătățește modelul, astfel o creștere de 10% a influxurilor de ISD conduce la creșterea progresului tehnologic cu aproximativ 0,5% și are un impact pozitiv semnificativ (deși de amploare redusă) asupra productivității muncii. Aceasta

sugerează faptul că nu există dovezi suficient de puternice conform cărora firmele străine au un efect semnificativ asupra firmelor interne din economiile aflate în tranziție. Productivitatea muncii este în medie prociclică, excedentele de forță de muncă au loc în perioadele de încetinire a creșterii economice.

Autorii apreciază ca fiind încă devreme pentru acea perioadă pentru a evidenția transferul de capital uman (când angajații din companiile străine se mută la cele locale), aceasta realizându-se pe termen mai lung (din experiența Irlandei).

O altă abordare a impactului ISD asupra creșterii economice este realizată de E. Bode și P. Nunnenkamp (2007) cu ajutorul lanțurilor Markov. În lucrare sunt investigate efectele influxurilor de ISD între statele din Statele Unite ale Americii asupra venitului per capita și creșterii economice începând cu jumătatea anilor 1970. Cu ajutorul lanțurilor Markov (ce cuprind distribuția veniturilor per capita ale statelor), autorii demonstrează faptul că atât caracteristicile cantitative cât și cele calitative ale ISD influențează venitul per capita și creșterea. Investițiile care folosesc intensiv forța de muncă și care sunt concentrate în statele bogate, au influențat creșterea veniturilor, în timp ce investițiile ce folosesc intensiv capitalul, concentrate în statele sărace nu au influențat creșterea. Concluzia este că ISD au încetinit convergența între statele din SUA, indiferent de sectoarele economice în care au fost făcute.

Un alt studiu, Hansen și Rand (2004) analizează relația dintre ISD și PIB pe un eșantion de 31 de țări în curs de dezvoltare în perioada 1970 – 2000 printr-o relație de cauzalitate Granger. Prin analiza de panel autorii găsesc o relație de cauzalitate bidirecțională între rata ISD/PIB și nivelul PIB. ISD are un efect pe termen lung asupra PIB, în timp ce PIB-ul nu are un efect pe termen lung asupra ratei ISD/PIB. În acest sens, ISD determină creștere economică. De asemenea se realizează un model în care ISD sunt reprezentate de o parte din formarea brută a capitalului (FBC) rezultând efecte pe termen lung ale schimbărilor în nivelul mediu al ISD/FBC. Autorii interpretează acest rezultat ca favorizând ipoteza conform căreia ISD au un impact asupra PIB via transferul de cunoștințe și transferul de tehnologie.

Un alt studiu privind combaterea sărăciei cu ajutorul ISD este realizat pentru Bolivia cu ajutorul unui Model de Echilibru General – Analiza Impactului Sărăciei, prescurtarea în engleză fiind GEM – PIA (Nunnenkamp, Schweickert și Wiebelt, 2006). Modelul combină caracteristici neoclasice și structurale dar nu ține cont de efectul multiplicator keynesian astfel că efectele simulării trebuie interpretate pe termen mediu și lung. Astfel sunt investigate impactul influxurilor de ISD asupra veniturilor gospodăriilor din mediul urban și mediul rural luând în calcul activitățile informale și diferențiind între diverse segmente ale forței de muncă urbane.

În altă lucrare în care este realizată o analiză de panel pentru regiunile Africii subsahariene (39) în perioada 1980 – 2000 se folosește o funcție de producție Cobb – Douglas extinsă în care investițiile sunt dezagregate pe componente (interne private, publice și ISD) cu scopul de a face comparații între efectele determinate de acestea și amploarea lor (Seetanah, Khadaroo). Prin estimări statice și dinamice de panel autorii ajung la concluzia că ISD sunt importante pentru a explica performanța economiilor acestei regiuni deși efectul este inferior altor efectelor benefice determinate de celelalte tipuri de capital.

O altă abordare folosește un model Sollow extins, în care producția depinde de stocul de capital, forța de muncă, capitalul uman și productivitate. Este vorba despre economia Nigeriei (Ayanwale, 2007). Stocurile de capital intern și străin sunt exprimate separat printr-o funcție de producție de tip Cobb-Douglas în care producția este dependentă de stocurile de capital intern și străin, muncă, capitalul uman și restul, productivitatea totală a factorilor. Ecuția se liniarizează și se diferențiază de ordinul întâi în raport cu timpul, stocurile de capital sunt reprezentate de ratele ISD/PIB și IN/PIB. Serile investițiilor sunt staționarizate.

Impactul ISD asupra pieței muncii

Efectele ISD asupra ocupării forței de muncă

În ultimul timp cele mai multe cercetări se concentrează asupra efectelor fenomenului de realocare a forței de muncă ca urmare a mutării firmelor dinspre țările dezvoltate înspre țările în curs de dezvoltare unde costurile asociate cu forța de muncă sunt mai scăzute. În ceea ce privește impactul investițiilor asupra ocupării forței de muncă din țările „low-cost” și cu venit mediu pe cap de locuitor, Masso, Varblane, Vahter (2007) realizează o analiză pentru economia Estoniei (1995 – 2002), bazată pe analize de regresie și de acordare de scoruri (*propensity score matching*). Autorii analizează situația fluxurilor de investiții externe (directe: ale companiilor naționale și indirecte ale companiilor străine). Impactul este pozitiv, mai ales după anul 1999 și în special în sectorul serviciilor.

Lee și Vivarelli (2006) analizând impactul social al globalizării asupra țărilor în curs de dezvoltare apreciază că efectele de ocupare generate de ISD sunt foarte diversificate printre regiunile lumii putând conduce la fenomene de marginalizare sau concentrare.

În cazul economiei Italiei, Mariotti, Onida, Piscitello (2003) realizează o analiză privind impactul ISD asupra ocupării și productivității muncii cu ajutorul unor perechi de teste T între eşantioane de companii care au trecut prin schimbări de proprietate comparându-le cu eşantioane de firme care nu au experimentat nici o modificare de proprietate (dimensiunea și sectorul firmelor sunt controlate). Astfel, în comparație cu firmele care nu au trecut prin modificări de proprietate, companiile țintite de investitorii străini au înregistrat atât creșteri de productivitate cât și de ocupare, după câțiva ani de la achiziție. Aceasta este valabilă mai ales dacă firmele sunt de dimensiuni mici iar investitorii sunt companii multinaționale.

Nunnenkamp, Bremont și Waldkirch (2007) realizează o analiză pentru perioada 1994-2006 privind ocuparea forței de muncă în 200 de industrii manufacturiere din economia Mexicului folosind un estimator GMM. Estimând funcții ale dinamicii cererii de muncă (pentru munca de jos și munca de birou) și ținând cont de interacțiunea ISD cu caracteristicile industriei, autorii ajung la concluzia că ISD au un impact pozitiv semnificativ deși modest din punct de vedere cantitativ asupra ocupării forței de muncă din industria manufacturieră.

O analiză asupra efectelor ISD din industria manufacturieră asupra ocupării este realizată și de A. Golejewska, 2002 pentru Polonia în perioada 1993-2000. Este

folosit modelul propus de Mickiewicz, Radosevic și Varblane (1999), model bazat pe caracteristicile ISD în Europa Centrală. Conform acestuia există trei stadii:

1. investitorii străini intenționează în primă fază să câștige cotă de piață, sau să folosească acea țară ca locație offshore ieftină;
2. condițiile ISD se îmbunătățesc (investitorii investesc pe piețele locale, își deschid noi filiale, își cresc investițiile în capital și tehnologie cât și pe cele cu instruirea personalului);
3. ofertanții locali sunt transformați în exportatori regionali sau globali; statele din centrul și estul Europei sunt “tratate” ca platforme de export a activităților ce folosesc munca intensiv, activități re-localizate din țara mamă către țările din această regiune; aprofundarea cooperării cu ofertanții interni conduce la creșterea ocupării în întreprinderile interne; accesul la producția mondială și la rețelele de distribuție facilitează productivitatea industriilor; investiții în educație (în cooperare cu instituțiile locale de învățământ); de asemenea distanța dintre salariile plătite de companiile străine și cele plătite de către firmele locale se micșorează – se apreciază că acest stadiu poate avea ca efect realocarea forței de muncă dinspre țările dezvoltate către cele în curs de dezvoltare.

Astfel, efectele asupra ocupării pot diferi pe parcursul perioadei de tranziție către o economie de piață dezvoltată.

Conform acestor etape, autoarea împarte sectoarele și ramurile economice în mai multe grupe:

- ramuri în care ocuparea a crescut ca urmare atât a ISD cât și a investițiilor naționale în perioada 1993 – 2000 – sectoare presupuse a supraviețui pe piața comună a UE; conform modelului, aceste industrii (ce folosesc intensiv forța de muncă) sunt în etapa a treia: producția de automobile, materiale plastice, mobilă, produse alimentare etc.
- sectoare care au suferit un proces important de restructurare după privatizare, astfel că ocuparea totală a suferit un declin iar ocuparea în firmele străine a crescut în principal datorită preluării companiilor naționale de către cele străine: industria produselor metalifere, de sticlă, mașini, textile – creșterea ocupării în firmele străine nu a putut compensa creșterea șomajului din întreprinderile interne;
- ramuri în care atât ocuparea în întreprinderile interne cât și din cele străine s-a redus în principiu datorită nevoii de creștere a eficienței activităților prin reducerea personalului (reducere costurilor cu forța de muncă): industria de îmbrăcăminte, încălțăminte și accesorii;
- sectoare în care firmele interne nu sunt capabile să genereze locuri de muncă iar companiile străine nu sunt interesate sau nu sunt capabile să investească în acestea; în economia Poloniei nu există astfel de sectoare.

Bhaumik, Estrin și Meyer (2004) realizează un sondaj pe un eșantion de 293 companii afiliate multinaționalelor (MNE) (cu minim 10 angajați și 10% participație străină) din India, Egipt, Africa de Sud și Vietnam în perioada 1990 – 2000. Pe baza datelor obținute din sondaj autorii construiesc un model în care variabila dependentă este reprezentată de rata medie de creștere anuală a forței de muncă în întreprinderile afiliate MNE iar variabilele exogene sunt:

- controlul proprietății – control total (se presupune *ceteris paribus* că un investitor străin, dacă deține controlul total al proprietății își va extinde mai rapid activitatea decât dacă participația este împărțită cu un investitor intern);
- motivația MNE:
 - motivația de a căuta resurse;
 - motivația de a căuta resurse – sectorul de infrastructură;
 - motivația de a căuta resurse – sectorul de servicii ne-financiare;
 - disponibilitatea resurselor în țara gazdă:
 - disponibilitatea personalului calificat;
 - suportul oferit de serviciile IT și de telecomunicații;
 - disponibilitatea mașinilor și echipamentelor;
 - mediul instituțional din țara gazdă:
 - sprijină procedurile oficiale;
 - sprijină cadrul instituțional general;
 - sprijină politicile la diferite nivele de guvernământ;
 - experiența:
 - numărul țărilor în care MNE este prezentă;
 - pătratul numărului de țări în care MNE este prezentă;
 - experiența în țară;
 - experiența pe alte piețe emergente;
 - caracteristicile industriei din țara gazdă:
 - creșterea cifrei de afaceri în industrie;
 - liberalizarea și privatizarea înainte de afiliere;
 - numărul competitorilor;
- Variabilele de control sunt:
 - numărul de angajați la începutul desfășurării activității investitorilor străini;
 - timpul;
 - variabile dummy de sector;
 - variabile dummy de țară.

Combinând aceste variabile exogene autorii realizează patru specificații de model, în care variabilele legate de disponibilitatea resurselor (exceptând personalul), mediul instituțional din țara gazdă, motivație (infrastructură și servicii) și numărul de competitori sunt variabile dummy în prima specificație iar în celelalte specificații ale modelului sunt măsurate cu ajutorul scalei Likert. Deși R pătrat ajustat (McFadden) este de 0,16 în varianta cu variabile exogene dummy și 0,17 – 0,18 în celelalte specificații, se poate concluziona că creșterea ocupării în firmele cu afiliere a MNE este mult mai mare dacă MNE dețin controlul total al companiei. De asemenea, această situație favorizează transferul de tehnologie iar autorii consideră că lipsa controlului total al investitorilor străini asupra unei firme explică rezultatele empirice nesemnificative din literatură legate de transferul de tehnologie către țările în curs de dezvoltare.

Impactul ISD asupra evoluției salariilor în țara gazdă

Unul dintre principalele motive ale ISD în țările în curs de dezvoltare este legat de costul redus al forței de muncă. Companiile străine angajează personal din țara gazdă pe care îl instruește (are loc prima fază a transferului de cunoștințe, abilități superioare legate de tehnologia nouă, superioară, către economia țării gazdă) și îl

remunerează superior în comparație cu personalul firmelor interne, din același domeniu. Treptat și angajații companiilor interne se instruiesc sau sunt instruiți de către acestea, pentru a face față concurenței firmelor străine. Astfel cercetătorii au ajuns la concluzia că, odată cu intrarea companiilor multinaționale sau transnaționale pe piață, inegalitatea salariilor datorate calificării superioare, crește pe termen scurt iar pe termen lung se diminuează.

P. Figini și H. Gorg (2006) fac o analiză de panel pentru 100 de țări în perioada 1980 - 2002 studiind relația dintre influxurile de ISD și inegalitate salariilor. Aceștia testează neliniaritatea relației și descoperă faptul că efectul ISD variază în funcție de gradul de dezvoltare al economiei. Există un efect neliniar în țările în curs de dezvoltare: inegalitatea dintre salarii crește odată cu influxurile de ISD dar efectul inegalității se diminuează pe măsură ce ISD continuă să crească. Pentru țările dezvoltate, inegalitatea dintre salarii se reduce odată cu creșterea influxurilor de ISD și nu există evidențe semnificative care să susțină neliniaritatea relației. Inegalitatea este măsurată prin indici Gini și Theil iar modelul este o ecuație polinomială de gradul doi iar variabilele exogene sunt: ISD, o variabilă care cuantifică specificitatea efectului de inegalitate pentru fiecare țară, un set de variabile dummy legate de timp. De asemenea sunt introduse și variabile de control.

Impactul ISD asupra productivității muncii în țara gazdă

Dacă cele mai multe studii privind țările dezvoltate se concentrează asupra problematicii legate de creșterea șomajului datorate fluxurilor externe de investiții, în cazul țărilor în curs de dezvoltare cercetările se axează pe externalitățile legate de productivitate dinspre firmele investitorilor străini către firmele interne dintr-o economie (*productivity spillovers* sau *marginal spillovers*). Există și analize specifice axate pe studierea impactului transferului de tehnologie (*technological spillovers*) sau a cunoștințelor și abilităților superioare asupra productivității muncii.

Foarte multe studii sunt realizate pentru cazul economiei Irlandei, a cărei experiență de peste patruzeci de ani, în legătură cu multinaționalele, a permis cercetătorilor să concluzioneze că aceste companii, care produceau în principal pentru a exporta mai ales către celelalte țări ale Europei, au avut un rol foarte important în creșterea și dezvoltarea economică a acestei țări.

Ruane și Uour estimează productivitatea muncii în funcție de înzestrarea cu capital din fabricile irlandeze (neexistând date referitoare la înzestrarea tehnică a întreprinderilor se folosește o variabilă proxy: consumul de electricitate și combustibil raportat la numărul de lucrători), calitatea forței de muncă din întreprinderile irlandeze (măsurată ca un raport dintre muncitorii calificați (personal administrativ și tehnic) și cei necalificați (lucrători în industrie)) și prezența investitorilor străini măsurată (ca și în alte studii) prin ponderea personalului angajat din toate fabricile din proprietatea investitorilor străini în totalul angajaților din acel sector. Ecuația este logaritmată și estimată în varianta cu efecte fixe și în varianta cu efecte aleatoare.

Modelul face estimări pentru diverse nivele de agregare a sectoarelor economice ajungând până la nivelul 4. Astfel prezența străină are un efect pozitiv dar nesemnificativ asupra productivității firmelor locale pentru nivelele de agregare 2 și 4.

Pentru nivelul 3 efectul este negativ în cazul modelului cu efecte fixe și pozitiv în cazul modelului cu efecte aleatoare, estimările sunt însă nesemnificative.

Pentru a estima sub forma ratelor de creștere, ecuația se diferențiază de ordinul întâi, obținându-se o nouă ecuație ce exprimă influența modificării variabilelor exogene descrise mai sus asupra modificării productivității muncii. Rezultatele obținute arată faptul că, în cazul în care prezența străină este exprimată ca o pondere, nu există externalități pozitive legate de productivitate ale ISD. În cazul în care prezența străină este exprimată ca nivel – nivelul ocupării în multinaționale, rezultatele arată că atât calitatea forței de muncă și înzestrarea cu capital din întreprinderile locale cât și prezența companiilor străine au efecte pozitive și semnificative statistic asupra productivității muncii din întreprinderile locale (atât în varianta cu efecte fixe cât și în varianta cu efecte aleatoare).

Studiind efectul ISD asupra productivității muncii în Estonia și Slovenia, P. Vahter (2004) face o analiză de panel cu date la nivel de firmă și arată că în cazul Estoniei, ISD orientate către export au în medie un impact mult mai scăzut asupra productivității muncii din firmele locale decât ISD orientate către piața internă. În Slovenia, situația este inversă. Nu există evidențe semnificative asupra externalităților pozitive orizontale legate de productivitate în Estonia. În Slovenia există dar nu s-au descoperit externalități pozitive legate de productivitate asupra altor firme cu capital străin. De asemenea, autorii ajung la concluzia că diferite tipuri de ISD pot avea efecte diferite asupra productivității firmelor locale iar existența efectelor pozitive poate depinde de gradul de dezvoltare a economiei țării gazdă.

Variabila endogenă din model este logaritmul raportului dintre vânzări (deflaționate) și numărul de angajați. Variabilele exogene sunt: o variabilă dummy de sector, o variabilă dummy privind orientarea către export a companiei, o variabilă referitoare la interacțiunea variabilei dummy privind exportul cu tipul de măsurare a ISD și o variabilă ce exprimă ponderea ISD dintr-un sector (măsurată prin raportul dintre suma activelor companiilor străine din sector și totalul activelor din sector). Vectorul variabilelor de control cuprinde rata activelor fixe tangibile pe angajat, costul mediu cu munca, rata materialelor pe angajat (toate logaritmate) și două variabile dummy care iau valoarea 1 în cazul în care firma are active fixe intangibile sau cheltuieli cu cercetarea – dezvoltarea.

În cazul României, C. Altomonte și E. Pennings (2005) testează existența efectelor marginale ale ISD asupra productivității firmelor locale. Cu ajutorul testului autorii evaluează dacă efectele pozitive orizontale ale multinaționalelor asupra firmelor interne sunt endogene în raport cu structura pieței generată de intrarea multinaționalelor. De asemenea sunt analizate performanțele a 10650 de firme multinaționale și interne ce operează pe teritoriul țării în perioada 1995 – 2001. Datele provin din baza de date AMADEUS întocmită de o firmă de consultanță pentru 38 de țări europene. Ținând sub control deplasarea datorată simultaneității din estimările productivității prin tehnici semi – parametrice, autorii descoperă că modificările în productivitatea totală a factorilor din firmele locale este relaționată pozitiv de primele influxuri de ISD dintr-o industrie sau regiune, dar scad semnificativ în amploare și chiar devin negative pe măsură ce numărul multinaționalelor care intră în aceeași industrie sau regiune crește (crește competiția și apar efectele negative generate de aceasta). Astfel există dovezi ale faptului că efectele marginale în productivitatea

totală a factorilor în firmele interne se modifică, semnul se schimbă dacă un anumit prag al prezenței firmelor străine este depășit.

J. Konings (2000) investighează efectele ISD asupra firmelor interne în cazul României, Poloniei și Bulgariei (în perioada 1993 – 1997 pentru Polonia și Bulgaria și 1994 – 1997 pentru România). Autorul își pune două întrebări: firmele străine care operează pe teritoriul acestor au performanțe superioare performanțelor firmelor locale? Și: firmele străine generează externalități către firmele interne?. Numai în Polonia firmele străine au avut performanțe mai bune decât cele locale. Autorul explică aceasta prin faptul că procesul de restructurare din România și Bulgaria era mai puțin avansat decât în Polonia, de asemenea, durează mai mulți ani până când efectele în productivitatea firmelor interne vor apărea. Nu există externalități legate de productivitatea firmelor interne în Polonia, iar pentru România și Bulgaria externalitățile sunt negative, efectul negativ al competiției domină efectul pozitiv al transferului tehnologic.

Autorul folosește un panel de date la nivel de firmă, preluate de la Camera de Comerț și Industrie în cazul României (3844 de firme). În medie pentru cele trei țări, dacă o companie internă are un investitor străin, acesta deține controlul asupra companiei. Variabilele exogene din model sunt: tipul de proprietate, externalitățile legate de productivitate (se folosește o variabilă proxy - ponderea producției firmelor străine în totalul producției ramurii) și alți factori precum capitalul, ocuparea, inputurile materiale; modelul este unul cu efecte fixe, cu variabile instrumentale iar estimăția se face prin metoda generală a momentelor (GMM) de panel.

Liviu Voinea analizează situația influxurilor de ISD în economia românească în principalele sectoare economice arătând că re-localizarea ISD poate induce în economiile țărilor gazdă creșterea productivității la nivel de sector, avantaje comparative mai mari și fluxuri comerciale intra-industriale sporite, dar poate în același timp conduce la reducerea numărului de locuri de muncă – strategie defensivă de adaptare la condițiile pieței a firmelor locale precum și specializare în producția cu valoare adăugată scăzută în cadrul fluxurilor comerciale internaționale. Autorul efectuează o regresie simplă prin care arată că există o corelație pozitivă între influxurile ISD în sectorul manufacturier și creșterile de productivitate din acest sector în perioada 1995 - 2001. Prezența străină este aproximată de variabila: ponderea ISD în totalul cifrei de afaceri din acel sector manufacturier. Variabila independentă legată de prezența străină are putere explicativă limitată datorită faptului că firmele străine tind să se stabilească în sectoarele cu productivitate ridicată (patru din cele șase sectoare investigate au înregistrat creșteri relative de productivitate și în România precum și în majoritatea țărilor aflate în tranziție); un alt motiv ar fi faptul că principala cale de a crește productivitatea atât pentru firmele cu capital străin cât și pentru cele cu capital național era de a reduce personalul. Nu în ultimul rând, literatura de specialitate a subliniat faptul că participațiile străine în sine nu sunt un factor în sine privind distanța între performanțele firmelor locale și străine ci multinaționalitatea firmelor devine din ce în ce mai importantă.

Autorul mai menționează și contribuțiile importante ale altor cercetători privind economia României: Damijan, Majcen, Knell, Rojec (2002) au pus în evidență faptul că participația străină a contribuit la rata medie de creștere a firmelor cu 1,1 procente – cel mai înalt nivel dintre țările candidate la Uniunea Europeană. De asemenea,

Munteanu et al. (1998) a arătat faptul că productivitatea muncii este superioară în firmele cu capital străin decât în firmele interne.

Impactul ISD asupra creșterii calificării personalului pe ansamblul industriei din țara gazdă

Acest aspect este puțin dezbătut în literatura de specialitate. Dintre cercetători, I. Geishecker (2004) își propune să analizeze impactul ISD și al outsourcingului internațional asupra creșterii calificării personalului pe ansamblul industriei manufacturiere în unele state din Europa Centrală și de Est. Autorul trece în revistă majoritatea studiilor care s-au ocupat de această problemă, apreciind că majoritatea aplicațiilor empirice exprimă cererea relativă de forță de muncă pentru diverse grupe de calificări prin ecuații parțiale de costuri, derivate dintr-o funcție de cost translog. Neexistând date privind costurile pentru diverse nivele de calificări la nivel de industrie pentru statele din Europa Centrală și de Est, autorul estimează ecuații parțiale ale ocupării în care variabilele exogene sunt logaritmi: salariilor orare pentru calificările înaltă, scăzută și medie, producția, capitalul, stocul de ISD, importurile de bunuri intermediare, exporturile de bunuri intermediare, importurile de bunuri finale și exporturile de bunuri finale. Variabilele sunt indexate cu nivelul de calificare, timpul, țara și industria. Eroarea este descompusă în componentele specifice legate de timp, țară și industrie. Neexistând date privind diferențierea salariilor pe industrii și calificări dar și datorită faptului că cererea de muncă și salariile sunt determinate simultan, deci se poate argumenta că variabila legată de salariul orar nu este exogenă. Astfel modelul este reformulat, excluzându-se termenul legat de salarii și introducându-se termenul efectelor de timp specifice fiecărei țări, ce captează modificările în salariile relative. Modelul este estimat prin MCMMP și TOBIT pentru că ponderile ocupării sunt restricționate să ia valori între 0 și 1. Rezultatele arată faptul că influxurile de ISD au un impact semnificativ asupra cererii de muncă mediu calificată. Pentru calificările înaltă și scăzută impactul, deși pozitiv, nu este semnificativ statistic. Outsourcingul internațional, aproximat de variabila proxy importul de bunuri intermediare, are un impact negativ asupra cererii de muncă mediu calificată ducând la creșterea ponderii ocupării forței de muncă înalt calificate. Outsourcingul internațional are efecte de creștere a calificării personalului din industrie. O creștere de un procent în input-urile intermediare importate conduce la o creștere de 4 puncte procentuale a ponderii lucrătorilor înalt calificați și un declin de 6 puncte procentuale pentru ponderea lucrătorilor mediu calificați.

În ultima parte a lucrării autorul realizează simulări prin care evaluează evoluția viitoare a magnitudinii efectelor ISD asupra structurii calificărilor forței de muncă din industria manufacturieră. În model sunt folosite stocurile de ISD previzionate printr-un model de gravitație de către Geishecker (2004). Simulările indică o creștere a cererii pentru personal mediu calificat în Bulgaria (aici ISD sunt așteptate să crească mai puțin decât în celelalte state) și descreșteri în cazul celorlalte țări: Cehia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, România și Slovacia. Reducerea cererii pentru personalul cu această calificare este moderată, în următorii 16 ani nu va depăși 3 puncte procentuale pentru aceste țări, cu excepțiile României și Letoniei, unde ISD sunt așteptate să crească cel mai mult până în 2020, descreșterea așteptată fiind de 4 puncte procentuale respectiv 6 puncte procentuale.

Mai există și alte cercetări privind impactul ISD asupra concurenței făcute de firmele străine celor interne, tranzacțiilor comerciale, exportului, serviciilor, mediului înconjurător, efectelor inter-industriale și intra-industriale sau cu analize la nivelul firmelor (în special companiilor multinaționale) din diverse sectoare industriale și impactul lor asupra dezvoltării acestor sectoare.

Bibliografie

Altomonte, C., E. Pennings, „Testing for Marginal Spillovers from Foreign Direct Investment”, Tinbergen Institute Discussion Paper 101/4, 2005

Ayanwale A., „FDI and Economic Growth:Evidence from Nigeria”, AERC Research Paper 165 African Economic Research Consortium, Nairobi, April 2007

Bhaumik, S., Estrin, S., și Meyer, K.”Determinants of Employment Growth at MNEs:Evidence from Egypt, India, South Africa and Vietnam”, William Davidson Institute Working Paper Number 707, July 2004

Bode, E. și P. Nunnenkamp“Does Foreign Direct Investment Promote Regional Development in Developed Countries? A Markov Chain Approach for US States”, Kiel Working Paper No. 1374, 2007

Damijan, J. “How important are FDI for new member states - Recent trends and overall effects”, Ministry forGrowth, R Slovenia, and Universityof Ljubljana, www.ideas.repec.com

Figinia, P. și Gorg, H. „Does foreign direct investment affect wage inequality?” Institute for Interantional Integration Studies, Discussion Paper, nr. 186/noiembrie 2006

Geishecker, Ingo, „The skill-bias of foreign direct investment in Central and Eastern Europe” Economic Restructuring and Labour Markets in the Accession Countries Research Project commissioned by EU DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Contract No. VC/2003/0367, septembrie 2004;

Golejewska, A., “Foreign Direct Investment and its employment effects in Polish manufacturing during transition, Analizy Opracowania KEIE UG Nr. 4/2002

Hansen, H. și Rand, J. „On the Causal Links between FDI and Growth in Developing Countries”, Institute of Economics, University of Copenhagen Development Economics Research Group (DERG), December 2004

Holland, Dawn și Nigel Pain, „The determinants and impact of foreign direct investment in the transition economies: a panel data analysis”, National Institute of Economic and Social Research, www.ideas.repec.com

Hung, T. T., „Impacts of Foreign Direct Investment on Poverty Reduction in Vietnam”, IDS Program, GRIPS, www.ideas.repec.com

Konnings, J., „The Effects of Direct Foreign Investment on Domestic Firms: Evidence from Firm Level Panel Data in Emerging Economies”, William Davidson Institute Working Paper 344, August 2000

Lee, M. și Vivarelli, E., “ The Social Impact of Globalization in the Developing Countries”, IZA, Discussion Paper nr.1925, ianuarie 2006

Mariotti, S., Onida, F., Piscitello, L., „Foreign Ownership: the case of Italy”, CESPRI, WP nr. 143, iunie, 2003

Masso, J., Varblane, U., Vahter, P. „The impact of outward FDI on home-country employment in a low cost transition economy”, University of Tartu Faculty of Economics and Business Administration, 2007

Nunnenkamp, P., Bremont, J. și Waldkirch, A. “FDI in Mexico: An Empirical Assessment of Employment Effects”, Kiel Working Paper No. 1328, august, 2007

Nunnenkamp, P., Schweickert, R. și Wiebelt, M., „Distributional Effects of FDI: How the Interaction of FDI and Economic Policy Affects Poor Households in Bolivia”, Kiel Working Paper No. 1281, 2006

Ruane F. și Uour, A., „Foreign direct investment and productivity spillovers in Irish manufacturing industry: evidence from firm level panel data”, Department of Economics, Trinity College Dublin, [www. ideas.repec.com](http://www.ideas.repec.com)

Seetanah, B., Khadaroo, A. J., „Foreign Direct Investment And Growth: New Evidences from Sub- Saharan African countries”, [www. ideas.repec.com](http://www.ideas.repec.com)

Thuy, T., „Technological Spillovers from Foreign Direct Investment: the case of Vietnam” Graduate School of Economics, University of Tokyo, 2005

Vahter, P. „The effect of foreign direct investment on labour productivity: evidence from Estonia and Slovenia”, University of Tartu Faculty of Economics and Business Administration, 2004

Voinea, L., “Is relocation really good for the host economy? Evidence regarding FDI impact in the Romanian manufacturing industry”, Group of Applied Economics, Bucharest

Zhang, K., „Foreign Direct Investment and Economic Growth in China: A Panel Data Study for 1992 – 2004”, Department of Economics, Illinois State University, [www. ideas.repec.com](http://www.ideas.repec.com)